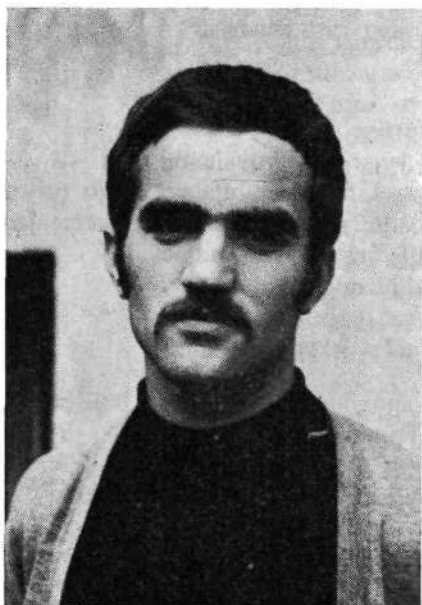

Usmiljenje,
 saj to ni ime,
 to je že dejanje mnogih ljudi,
 odpovedajoče dejanje,
 enkratno, človeško
 in ni zaklicano brez pomena,
 je iskanje nove vrnitve
 na vijugasti tlak mesta,
 v izpolnjeni krog spoštovanja,
 slavnega laskanja, pomilovanja,
 v izvoljeni krog, nasilno združen,
 brez pomena za enega samega človeka.

Zakličite ime stvari,
 ki vam je sveto varovala mirnost
 in verjemite svojemu kriku.

Milan
 Mark

Okna

Neotipljiv strah, da postanem pravljica. Ko se popoldne zavlečem na hrib nad mestom in je dolina takó polna dreves in zraka, reka pa vsa temna in zelena, se primem za roko, da bi čutil utrip žile in si lahko rekel, kako nekje sem, resnično in neomajno. Prijetno je čutiti se živega. Občutim se v radosti, čeravno ves čas vem, kako bo tudi ta drobna radost nad mestom nekoč postala pravljica, spremenjena v popisane li-

ste. Nekega trenutka postanem spomin, postanem tisto nedoumljivo pojavljanje v besedah drugega. In kje je temna reka in kje ves svetli zrak nad dolino? In zakaj čudna groza ob misli, ki si jo ponavljam s tisto čudno vero v neresničnost: živel je v gradu brez oken in vrat? Čudna misel iz neke pravljice. Kdo je ta pravljica bil? Grozljiva misel živeti v gradu brez oken in vrat!

OGLEDALO

Gledam se v ogledalu. Postavil sem ga na okensko polico; za železno ograjo je vrt z bujno rastočo travo, obzidje in kos rdečkaste strehe med vejami. Svetloba mi pada na obraz. Nategujem lične mišice, ožim oči, pačim usta na vse mogoče načine, skušam, da bi bilo videti žalostno ali veselo, zamišljeno, izgubljeno in podobno, vendar mi nikakor ne uspeva. Vame kar naprej bulji par vodenih oči, banalnih do samomora. Ne vem sicer, čemu sem postavil ogledalo na okensko polico s tako resnostjo in zakaj se grem nekaj resnega s svojim obrazom, saj že dolgo vem, da so uganke take vrste nerešljive. Z njimi lahko samo živim; nič drugega.

Mislím, da nos ni in ne more biti nikoli plemenita zadeva in da ne morem v polprofilu nikoli videti bežnega hrepenenja. Nekoč sem zaman skušal z enim očesom videti svoj čisti profil, zato zdaj tega ne poskušam več. In vendar stojim pred ogledalom, gledam svoj obraz in od njega nekaj hočem, kot da bi se za njim nekaj skrivalo in kot da ne pripada povsem meni. Če bi me videl v tem trenutku gospod Anton, bi rekel, da zopet norim in da to prihaja samo od prevelike lenobe. Zadeva bi bila s tem urejena. Meni pa se le zdi, da zadeva nikakor ni urejena, in to je presneto klavrn občutek.

Odprem usta in preštejem zobe. Ni jih dvaintrideset, kot je za normalnega človeka ugotovljeno v šolskih knjigah. Ogledujem jih in zazde se mi nenavadni, čeprav vem, da so rumeni od tobaka. To je neke vrste posmeh, da zobje rumenijo od tobaka. V ustih je debela prožna kepa mesa. Vse to ni preveč prijetno, zato usta zaprem.

Ne zanimajo me posamezni deli obraza, pač pa obraz v celoti, kot tisto, kar me določa navzven ali pa me tudi ne. Kaj vem! Mama bi preprosto rekla, da do take norosti pripeljejo človeka samo knjige. Zdi se mi celo, da utegne imeti prav, ker obraz ni knjiga, kakor piše v knjigah. Z obrazom se nimam kaj iti. Obraz je obraz kot milijon drugih, le da je ta po naključju moj, da ga lahko vidim in vem, da je moj. In zakaj bi moral biti knjiga?! Torej so stvari povsem jasne. Nejasno je le to, da nekaj hočem in da se z usmerjeno ihto gledam v ogledalo. Tisto v njem je podoba obraza, ni pa obraz sam itd. Hočem doživljati svoj ljubi obraz na razne načine, vendar ga ne morem s tem spremeniti v tisto, kar menda hočem. Doživljati podobo! Pljunem v ogledalo, takoj nato imam smešen občutek, da se zaletavam v zid.

Vendar pa kar tako v tri dni le ne gledam, nekaj brez dvoma morem s tem opraviti, neki vzrok mora biti in najti ga moram, kajti drugače bom klavrn obvisel na dejanju, ki se mi bo izmuznilo v negotovost, da ne bom več skladen, če sem seveda sploh kdaj bil in če sploh kakšna skladnost kje je, če ni morda le domislica, stvar trenutka. Ko namreč hočem nekaj določiti, opredeliti, dognati itd., se mi vedno zgodi takole. Zavrtam v prazno. Prek podobe ne morem. Potem je samo podoba in amen. Zdi se mi, da sem stopil pred ogledalo s povsem določenim namenom, zdaj pa še tega več ne morem trditi. Lahko bi rekel, da je po svoje zanimivo, če bi šlo za zani-

mivosti. Zastavljam vprašanja, in to je, kot kaže, vse. Seveda poleg podobe v ogledalu, mene pred njim, kuhinje in mraku v nji, zelene trave na vrtu, drevja, strehe nad krošnjami dreves, koščka neba, rešetke okna, ure, ki tik-taka, mize, pokrite s polivinilastim prtom, in nedoločljivega odtekanja časa. Vprašanje zunaj tega in prek tega, vprašanje samo po sebi, brez zveze z vsem, brez pomena za podobo v ogledalu, ampak pomembno samo po sebi, ker ga pač imam za pomembnega in ga skušam na vsak način vključiti v pojavljanje teh peklenskih stvari popoldneva. Katero vprašanje?!

Ogledalo vzamem s police in ga odnesem v kot. Nataknem ga na žebelj v steni, ga poravnam, da bi ne viselo poševno, in zmignem z rameni. Pogledam se še enkrat, ko se malo odmaknem od stene. Še enkrat zmignem z rameni. Počutim se pacasto. Sklenem, da grem ven, ker zunaj sije sonce.

CIGANČEK

Muhe sedajo po zidovju, sivo črni drečki letajo brenče okoli, vse polno jih je po zidovju in v travi, kamen je topel, prijetno greje rit, sonce med oblaki močno sije na kožo obraza, oči se same krčijo v tanki zarezi pod namršenimi obrvmi, usta se raztegujejo, pačijo, rinejo navzgor, roka zamahuje proti muham na hlačnicah, muhe na stopalih nog, muhe in dež bo verjetno, toliko oblakov na nebu, takšno soparno vreme.

»Daj mi no značko!« reče ciganček, svinjsko umazan, na vratu se mu umazanija kar lupi, samo oči so svetle in čiste.

»Pa kaj boš z njo? To značko potrebujem.«

»Daj mi jo! Tudi jaz jo potrebujem. Pripel si jo bom na srajco.«

»Vidiš, kako lažeš! Ti je ne potrebuješ! Ti je sploh ne potrebuješ!«

Cigančkova roka seže visoko v zrak, oči mu žarijo, ozke zareze na obrazu, muhe brenčijo okoli, sonce se skriva za oblak, topel kamen.

»Da je ne potrebujem?! Pa ti veš, ti nič ne veš! Potrebujem jo, madona, res jo potrebujem! Nič ne lažem!«

»Pa zakaj jo potrebuješ? Zakaj?«

»Potrebujem jo za na srajco. Da jo bom nosil . . . Daj mi jo. Ti boš dobil drugo.«

»Ha . . . tako preprosto ne gre na tem svetu . . .«

Za hišo visoke krošnje kostanjev, temno zelene, med obzidjem in drevoredom vrt z bujno rastočo travo, debla jablan, cvetovi, velike marjetice, zid cerkve je oranžno rjav, lisast, trava okoli, umazan vrat in čiste oči, rahlo veselje, toplo obzidje, gola stopala, sveže barvana okna hiše spodaj, rože na oknu, ulica izginja v ovinku zraven železne vrtne ograje, nikamor se ne mudi, vse stoji.

»Gre, seveda gre . . . še bolj. Ti mi daj značko. Potrebujem jo. Čisto nič ne lažem.«

»He, he . . . dam ti jo, če mi poveš, od kje ste cigani.«

»Kaj ne bi vedel . . . iz Indije.«

»Kdo ti je povedal, da ste od tam?«

»V šoli so povedali. Resnica. Res smo iz Indije.«

»Vidiš, jaz sem že bil v Indiji. Celo leto sem se potikal tam doli.«

»Pa si videl Vinetuja?«

»Seveda sem ga. Šel je po drugi strani ceste. Pozdravil me je in mi rekel, da bo kdaj prišel pogledat k nam.«

»Vinetu je cigan.«

»Ti si treščen! Nisi videl v filmih, da je Indijanec?«

»Seveda sem. Saj smo tudi cigani bili Indijanci, ko smo bili v Indiji.«

»Saj res . . . Vinetu mi je naročil, naj pozdravim vse cigane.«

»Pa je rekel tudi zame? Je kaj rekel, da pozdravi Redža? Jaz imam zelo rad Vinetuja.«

»Je, jasno, da je. Nasploh vse cigane je rekel.«

»Daj mi zdaj značko!«

»He, he . . .«

Ciganček si zatika značko v ovratnik srajce, svetla kovina se blešči iz umazanije, neroden je, zavija oči, da bi videl, kako mu pristaja, muha leze po hlačnici, veselje nad nečim okoli, po ulici vozi avto, za njim se vleče oblak prahu, zavese na oknih, v travi leze milijon živalic, prah se dviga in razgublja v smeri kostanjevih krošenj, sonce posije preklete muhe, svetleča kovina, cigan govori.

»He, he . . .«

DEKLE

»Ti sploh ne veš, kakšen si.«

Stala sva na hribu, pod nama je bilo mesto in jaz res nisem vedel, kakšen sem. Lahko da sem se počutil tudi nesrečnega zaradi tega, kajti ob pogledu na njene vzdigujoče se prsi pod belo bluzo me je grabil strah, da mi niso dane samo zaradi tega, ker tako nesrečno ne vem, kdo sem, medtem ko ona z vsemi svojimi naučenimi besedami, zmigavanji z rameni in posebnim dviganjem oči pod veke čvrsto stoji na hribu in ve, da me ne bo pustila k sebi, da je lepa in je vseč tudi drugim, ki navsezadnje vedo, kakšni so in se temu primerno nezmotljivo vedejo. Praskal sem se po kolenu, med zobmi sem imel travno bilko in ji rekel, da si ne morem pomagati. Mislim, da zaradi travnika, ki je dehtel od težkega vonja in tisočerih mušic, ki se dajo videti le v svetlobi sonca. Segel sem ji za tilnik, nežno, kolikor sem mogel, spustil koleno, se zravnal in jo skušal stisniti k sebi. Za droben hip sem začutil njene prsi ob svojih rebrih, a ona me je odrinila in rekla, da sem povrh vsega še nesramen. Da ni nikoli pričakovala od mene kaj takega, ker sem videti tak miren in tih fant, ki zna lepo govoriti o čudnih stvareh, ki jih ona sicer ne razume preveč dobro, ve pa, da so pametne. Kako ves čas mislim na linijo njenih bokov in prsi, mi je bilo težko povedati zaradi mesta in trave, zato sem ji rekel, da je v človeku nekaj, kar ga na višinah pošastno stisne in je kljub občutku moči nedolžno klavrno bitje in je v njeni ženski moči, da tako občutje hitro odvrne, ker je ženska

smreka, moški pa orel, kot je zapisal Gradnik. Ona ga seveda pozna in je rekla, da je velik pesnik, vendar pa se je ne smem dotikati pred očmi vsega mesta, kajti pomisliti je treba, da je v mestu mogoče zelo veliko ljudi, ki imajo doma daljnogled in ne vedo take trenutke nič drugega početi, kot gledati skozi daljnogled, kaj počne ona z nekim fantom na hribu. Dokazoval sem ji, da je to popolno nerazumevanje človeka, da je vsiljevanje, pa je rekla samo, da sploh ne vem, kakšen sem. Potem je govorila o nekakšnih nesrečnežih, ki se ne znajdejo, ker jih nihče ne spodbuja, da se odrečejo škodljivim vplivom alkohola, da je to treba storiti tudi s silo, ker taki ljudje ne vedo, kaj je z njimi in kako je prav. Videl sem meniha na vrtu samostana in zmešanega cestarja na mostu, vsaj mislim, da je bil on, zato sem pomislil naprej in ji rekel, da je človek samo takšen, kakršen se kaže, in da je popolnoma vseeno, če ni v njem nobene dobrote in ljubezni, kajti vsa dobrota je v tem, da jo kažeš, in če nič ne kažeš, potem je jasno, da nimaš nič plemenitega v sebi. Dodal sem, da je Kristus sicer govoril drugače, vendar pa je le poskrbel, da se je za njegove čudeže izvedelo in je tako dosegel veliko popularnost in uspeh.

Iz gozda sta na potko pod hribom stopili dve postavi v svetlih oblekah. Držali sta se čez ramena in stikali glavi skupaj. Gledal sem ju in si nejasno nekaj želel, medtem ko je ona rekla, da Kristus ni nikoli živel, da so si ga izmislili, in nekaj o opiju množic, nato sem ji otožno odvrnil, da so to same grde laži, in gledal postavi, ki sta izginili med gradbiščem v bližini. Na gradbišču se je potikal delavec okoli trebušastega stroja. Deske so ležale vse prek in polno železnih palic se je previjalo med razkopano zemljo. Nekakšna bleda misel, da se bo na tistem prostoru, ko bodo hiše zgrajene, marsikaj dogajalo, kot: vpili bodo otroci, ženske bodo kuhale kosilo, prali bodo avtomobile, ljudje bodo nesrečni, vrh vsega pa si je želel, da bi bil zraven, ko bo tekalo spodaj vse polno otrok in bodo mamice vreščale v mrak za njimi. Ona je stekla navzdol po hribu, krilo ji je frfotalo okoli nog. Klicala je. Lasje so valovili. Pognal sem se za njo in zdelo se mi je, da me nekaj samo žene navzdol, tako da sem še naprej lahko mislil na otroke v večeru in na prah. Zaradi pesmi *It is the evening after day I seat and watch the children play*. Prehitel sem jo in se spodaj s težavo ustavil. Pomaknila je boke naprej, se ustavila in mi dala roko. Potem sva šla po isti poti kot tisti postavi prej. Imel sem občutek, da se gledam s hriba, kako zaljubljeno grem z dekletom po poti in bil sem kar ganjen nad lepim prizorom, tako da nisem slišal, kaj je rekla in sem odgovoril nerazločni »ah«, potem živa meja in gradbišče in reka, ki je v vlažnem večernem zraku smrdela.

GOSPODIČNA MIRA

Soseda je naslonjena na vrata. Obe roki ima potisnjeni globoko v žepe črtastega predpasnika in po pregibanju blaga sklepam, da ves čas vlačijo ključke med prsti. Njen glas monotono raste in pada. Zunaj je tema, luč

v kuhinji ostro očrtuje globino očesnih vdolbin in zategnjenost sosedinih ustnic.

Sedim za mizo. Pred menoj je odprta knjiga, a ne berem. Strmim v sosedin predpasnik, ne da bi ga jasno videl. Napet je, mehka senca označuje obli trebuh in debela bedra. Spodnji rob je temnejši. Verjetno je moker. Zdi se mi, da je sosedica ravno zaradi tega nejasnega predpasnika tako utrujajoče uničljiva. Mama ropota s posodo po štedilniku. Luč utriplje. Sosedica stresa brado, na kateri se zvija nekaj bledih kocin, pobliskuje z očmi po loncih in kar naprej goflja. Dovolj je, da mama reče bledokrvni »oh« ali »glej no«, že se usta odpro in po kuhinji se sliši čudno potresanje glasu. Govori o vsem mogočem: ve povedati, kje je kdo razbil šipo, da je gospod Anton pol ure pijan odklepal večna vrata, kolikokrat je jaz nisem dovolj spoštljivo pozdravil; prav ničesar ne uide njeni napeti pozornosti. Vase trpa na tisoče drobnih trenutkov, mnenj, laži in dogodkov naše ulice, da se mi včasih zazdi, kot da je ne bi bilo, temveč se je razkrojila v plot pred hišo, v kamenje, v našega Goetheja, v mojo radost in žalost ob večerih. Zdaj bo odšla k sosedovim in tam povedala, kaj bomo jedli za večerjo, da še zdaj nismo dali prebeliti kuhinje in da sem jaz še vedno tista pokrita rihta, ki samo čepi za mizo, molči in grdo pogleduje prijazne, izkušene ljudi. Gledam njen predpasnik in se gnusno počutim, ker govori o gospodični Miri. V večerno zamorjenost naše kuhinje se po slinastih besedah med ropotanje posode in moje branje oživlja v meni stara izsušena devica in tesnoben občutek v želodcu, da se mi zdi posedanje za mizo pošastno klavrno in žalostno početje.

Gospodično Miro imam po svoje skoraj rad, morda se mi samo smili, kaj vem. Kadar se privleče do naše hiše na svojih kot šibice tankih nogah, mi v želodcu vstaja gnil občutek sramu in toposti. Približno tako se počutim na glavnem križišču našega mesta ob razsvetljenem kažipotu. Mučno je. Prosi me, če bi ji šel nasekat drva. Dvigne rjave oči, glavo ima ves čas po strani nagnjeno in jokajoče pravi: »Gospod, ali bi bili tako dobrii . . .« Potem grem z njo po ulici navzdol do železnih vrtnih vrat, po s peskom posuti poti do njene hiše, visoke stare stavbe z debelimi zidovi. Nasekam ji drv in jih znesem v kuhinjo po mračnem visokem hodniku založenem z omarami, predalniki in drugim starim pohištvom, ki se neuporabno praši med mesnatimi listi rož. Gospodična kar naprej jokajoče čivka. Potiho, kot bi bil pri mrliču, ji odgovarjam: »Malenkost . . . Ni vredno besede, kaj bi . . .« in se bojim, da se je ne dotaknem. Zdi se mi, da bi se njeno suho, ostarelo telo prelomilo. Iz kota me pogleduje njena bolna sestra. Sedi na stolu, eno nogo pa ima pošev položeno čez drugo. Sami sivi lasje so jo. Nepremakljiva gmota votlih, krhkih kosti in prhlega mesa. Kuhinja ima čuden, težak vonj, ki se mi zdi podoben besedi devica, ne glede na to, da sta stanovalki res odlični stari devici. Nikoli nista poznali žive utrujenosti spolnega akta, nikoli se jima ni telo v krču napelo in vrisknilo od slasti. Poznali sta verjetno samo hude sanje, polne neznane tesnobe in vretja, da sta se zjutraj prebujali v vročih, potnih rjuhah. Zadnje čase se mi gospodična Mira res zdi spremenjena in malce čudna. Njen pogled se je zbistril, izgubil je

starčevsko osteklenelost in njene kretnje so postale sunkovite, vendar v tem ne vidim nič zdravega. Soj njenih oči je soj prihajajoče blaznosti.

»Jooj, kje pa je denarnica, kje je moja denarnica? . . . Ani, ti veš, kam sem dala svojo črno denarnico?«

»Miiiri, pa saj jo imaš v roki!« zajoka njena na stol prikovana sestra. V njenih besedah slutim čuden strah. Kot da bi se bala premičnosti svoje sestre. Na koncu ji glas zatrepeta in mrmraje izgine v nerazločnih šumih. Ne spusti izpred oči sestre. Prestrašene, blede sive oči se obračajo za črno dopetno obleko gospodične Mire. Vse telo ji stiska čudna groza. Se mi mar samo dozdeva tako? Je to zaradi mračnosti stanovanja obeh devic? Vsekakor pa med njima nekaj je. Nekaj novega se godi. Zakaj ima gospodična Mira tako svetle oči? Ne maram vzeti denarja, ki mi ga ponuja. V zadregi se smehljam: »Ni treba, res ni treba . . .« Rad bi hitro stopil in ji ušel, a si ne upam hoditi hitreje kot njeno izsušeno telo, ki se prilepljeno ob mojo stran krivi po hodniku do vrat.

»Na svidenje, in če me boste potrebovali . . .« Denar ji ostane med tankimi prsti, napol v denarnici. Vidim njeno suho, krivo postavo, ko hitim po škripajočem pesku . . .

. . . šla sem k nji in, gospa, rečem vam, nobenih otrok, prav nobenih tatov! Kar sama si jih je izmislila. Pa kako je kričala! Ljudje božji, kje ste! Kje ste, moški?! je kričala. Za prazen nič. Rekla sem ji . . .«

Soseda govori in govori. Mama še vedno brklja po štedilniku. Obrnil sem stran v knjigi. Zazdelo se mi je, da sem jo prebral, a ne morem se spomniti, kaj naj bi pisalo. Zadnje, kar se spomnim, je to, da je Ulrich šel z Diotimo na sprehod v neko žalostno dolino. Ali pa je bila to Clarissa? Obrnem stran nazaj in skušam še enkrat brati . . .

Gospodični Miri se resnično meša. Dobila je privide. Jaz sicer nisem nič povsem določenega opazil, a brat mi je povedal, da je vpričo njega govorila z nekim otrokom, ki ga ni bilo nikjer. Mene ni bilo doma in tako je moral brat oditi na pomoč stari devici. Na poti do hiše se je ustavila in rekla: »Ubogi otrok, kaj si res lačen?! Ooo! Kruha bi rada, punčka? Jooj, dete ubogo!« Sklanjala se je k cesti in krilila z rokami. Brat mi je zatrdil, da ni gledala vanj, ampak v tla. Brez dvoma se ji počasi meša. Oči ima tako čudno svetle zadnje čase in ogenj je v njenih kretnjah. Hlastno se zaganja sem ter tja. Sive oči njene sestre ji plaho sledijo. Ve, prav gotovo ve, kaj se godi z gospodično Miro. Ona mora to že dolgo vedeti. Pošastno se mora truditi, da tlači v sebi misel o norosti svoje sestre, ko, zaprta v visoko sivo hišo, polno mračnih sob, hodnikov s starim, otrplim pohištvom, žari vanjo ogenj iz oči gospodične Mire. Vrt okoli hiše je velik in neskončno daleč se ji mora zdeti vsak drug človek. Če jo pogledam, se mi zdi, da je v napetosti njenega hromega telesa in ostri črti stisnjenih ustnic skrita želja povedati nekaj, zakričati na pomoč. V mračnem vonju njunega stanovanja se vsaka najmanjša stvar krči od te napetosti, da se nelagodno in pacasto počutim, obenem pa, ne vem zakaj, ne morem in nočem ničesar vprašati, ničesar storiti, da bi sprostil vtiskavanje strahu v mrzle zidove hiše.

Stresem drva v zaboj, poslušam jokajoča glasova in hrepenim po prahu ulice zunaj te hiše. Strah gospodične Ane me teži, suho telo Mire me vznemirja z nekakšno obupno mislijo na križišče. Drobni delci lesa, ki mi ostanejo na rokavih, se mi zde čudovito živi, polni, zadovoljni in nepremagljivo resnični v zmedi glasov in zaprtih oken.

»Joj, Ani, kje je moja denarnica?!«

Njeno telo se zaganja po kuhinji, zadušeno na tankih nogah. Se mi samo zdi, da se zaganja? Ne leze starčevsko opiraje se ob pohištvo? Device, preklete device! Sram me je, ker sem spet pomislil z gnusom na telo gospodične Mire. Na golo, uvelo telo v kopalnici, krhko, razsušeno, nedotaknjeno meso. Gnusi se mi misliti nanj, pa vendar mislim, ko zapiram pokrov zaboja za drva. Čutim gladek les med prsti in se gnusim samemu sebi, ker se mi misel kot zakleta vrti okoli gnusobe. Povešene, ozke prsi! Ogabno, ogabno! In če bi zdajle stala gola pred menoj, bi se ubil od sramu pred tem telesom. Spustim pokrov. Zravnam se. Iz kota čutim strah pod krono sivih las.

»Miiira, pa saj jo imaš v roki!«

Zunaj je ulica, prašna ulica. Rad bi stopil nanjo. Takoj, ta hip, da mi ne bi bilo treba iti po hodniku mimo rož in se smehljati, prepričevati, da ni treba dati tistega večnega jurja iz odprte denarnice . . .

Soseda je potegnila roko iz žepa in drži kljuko. Še nekaj časa bo tako govorila, potem bo končno odšla. Mama se je naslonila na štedilnik. Glavo ima sklonjeno, da se ne bi dotikala perila, ki visi na vrvi, razpeti prek kota sobe. Gledam iznad knjige sosedin predpasnik. Nočem je pogledati v oči. Na levem robu ima mokro liso. Najbrž je zadela ob umivalnik, ki je še sedaj poln vode. Potem pogledam v knjigo. Zopet sem pozabil, s katero je šel Ulrich v tisto dolino, s Clarisso ali z Diotimo.

JOŽE

Kadar bodo rumeni Rusi prišli na naš glavni trg in se bodo podili od rotovža pa do kavarne z noži in puškami, tedaj bo hudo in konec sveta ne bo več daleč. Sonce bo sicer še vstajalo in po končani poti prek neba zahajalo za gorami, ampak krav ne bo, ne pastirja, ki bi ta naravni pojav razmišljeval cel dan. Takrat bo hudo, huje kot je kadarkoli bilo. Rumeni Rusi so vrage, to so hudiči, to so najgrozotnejše podobe iz najsamotnejših sanj. Za modrosivimi kalnimi očmi se skrivajo, po poteh izkrivljenih misli požigajo cerkve in frančiškanski samostan, boga zasmehujejo . . . rdeči zublji ognja ližejo temne hodnike samostana, kjer v krvi ležijo bratje in očetje frančiškani, starodavne oljnate slike, potemnele od starosti, se frkajo v ognju in neskončno milo obličje Jezusa se pači od studa, bolečine in groze . . . o, rumeni Rusi iz najsamotnejših sanj . . .

Večeri v kavarni so čudno utrujajoči. Dim in ljudje premešani v prostoru, podaljšani v ogledalih, stene s slikami, pijača na svetlih kovinskih

pladnjih, lužice na mizah, denar, polzeče gibanje natararic v belih predpasnikih. Dvigaš roko s cigareto do ust, dvigaš roko s kozarcem do ust, praskaš vžgalico ob hrapav rob škatlice in nekaj govoriš. Potem se pojavi v tej mešanici modra delovna halja. Počasi gre od mize do mize. Gola glava se steguje iz ovratnika umazane srajce ven in noter, da imaš občutek, kot bi bil mož živčno bolna želva. Oči ima kalne, brezizrazne in nikoli ne veš, kam gledajo. Močno priprte so in skoraj malce postrani. Sredi ostrih gub so kot dva koščka stekla.

»Kaj je, Jože, kaj bi rad?«

Mož v modri delovni halji momlja predse in mečka v roki nekaj drobiža. Slišati je tako, kot da bi spil kavico, ter da pojde potem takoj spat v samostan. Ljudje pač dajo ali pa se potuhnejo v pogovor z znancem. Kakor pač že. Jože gre dalje od mize do mize in nabira denar. Povsod enako pristopi in uporablja enake kretnje, da bi izvabil iz dobrih ljudi nekaj denarja. Ko opravi cel krog po kavarni, se povrne k mizi, kjer je začel. Enako neprizadeto kot v začetku prosi prejšnje dobrotnike za nekaj drobiža. Nekako mu povedo, da je pri njih denar že dobil. Za nekaj trenutkov obvisi v prostoru, potem pa oddrsa do točilne mize.

»Jožetu spomin peša,« pravi prijatelj.

»Eh, briga ga!«

»Blaženo stanje brez misli. Nikakršnih naporov za napredek in razvoj človeštva, če izvezam njegove rumene Ruse.«

»Zdajle bo spil dva deci in če je dovolj nabral, si bo privoščil cigaro. Potem pa v naslednji lokal . . . Čudovito urejeno življenje!«

Premišljam, ali je čudovito urejeno življenje velika samota, tista nerazumna odpoved vsemu priznanemu, plazenje po prahu blaznosti. Za steklenimi očmi ni odgovora, besede pa so tako neblogljene in pošastno navadne. Iz njih se kdaj zasluti senca v travi pašnika, neskončno usmiljene tople oči krav, temni obronki poti, zasekanih v valovitost Dolenjske, ali pa si to samo domišljam in je vse skupaj samo usrana poetičnost. Svet se boleče razpira iz blaznih oči . . .

Nekega dne je Jože razširil roke, oči so se mu zasvetile, glavo je nagnil nazaj in vzkliknil: »Nebeški raj . . . nebeški raj!«

Gledali smo ga začudeno. Toliko moči in življenja je bilo v teh praznih besedah. Zdelo se je, kot bi se vsi trenutki razmajanih sanj in vsakdanjih ponižanj strnili v pošastno mogočno vizijo, ki se na nerazumljiv način tihotapi v resničnost tega sveta. Na terasi kavarne je bilo toliko vsakdanjih obrazov, po cesti so čez trg hrumeli avtomobili, po pločnikih so se mešali ljudje, in okrasno grmičevje, ki je včasih trudno zaprašeno, izginjalo v trenutku norega moža.

Nebeški raj! Nebeški raj? . . . Mar je to nasipan kup rjavkaste zemlje na pokopališču in lesen križ z imenom? Presneto klavrn je ta raj, če ga gledam in tako pacasto se počutim ob misli, da je takrat na terasi ta raj bil in metal glavo nazaj.

MAČEK REMUS

Imel sem mačka Remusa. Bil je čisto navaden maček, tigrasto progast in edino, kar ga je morda ločilo od neskončnega števila takih živalic, je bilo nadvse glasno predenje. Vsak popoldan sem se vsedel k štedilniku v naslanjač, odprl radio, vzela mačka na kolena in skupaj sva poslušala lepe melodije in razna poročila. Medtem ko sem jaz mislil težke misli, je Remus predel in zdi se mi, da se nikakor ni zanimal za melodije in za grozotna števila mrtvih po vsem svetu. Pravzaprav ni ničesar vedel, ne čutil zanimanja za karkoli razen hrane itd. Remus je predel in mežikal. Sem ter tja se je obližnil po tacah, ali pa z nekaj gibi premenjal položaj na mojih kolenih.

Radio igra. Zunaj je že zapadel prvi sneg. Leži med travami. Drevesa so črnikasta. Pišem na pisalni stroj o mojem mačku Remusu. Zakaj o Remusu in o kakšnem Remusu? Melodija ni maček in ne jaz za mizo niti ne tisti popoldnevi, ki jih nikjer več ni. Ali pa so, samo nam nerazumljivi. Čudno se počutim in grabežljivo vtiskavam v belino papirja črke. Kot da bi hotel nekaj ugotoviti in iztrgati iz beline vložnega lista s pisalnim strojem in melodije iz radia. Morda tisto posedanje v popoldnevih?

Ko sem mačka zakopal v sosedovem sadovnjaku, je bilo že precej temno. Od daleč sem videl rdečo luč na dimniku steklarne.

Prižgem si cigareto. Nad filtrom piše z zelenimi izpisanimi črkami Morava. To je taka cigareta, ki jo rad kadim in jo ločim od drugih po teh črkah. Ima ime. Dozdeva se mi precej preprosto. Sva bila neko popoldne REMUS IN JAZ? Na papirju nastajajo besede. Popoldneva ni ne med vrsticami ne v črkah. Prek papirja v neko popoldne in se preriti v neuničljivo določenost?!

Maček je poginil, ker je požrl nekakšen strup. Bil je čisto trd, ko sem ga našel. Gobec in oči je imel odprte, noge pa stegnjene kot bi hotel bežati.

Noge je imel samo stegnjene. Namesto njega sem bežati hotel jaz. Morda v kakšno lepo melodijo. Popoldansko melodijo. Tako te stvari pišem. Pišem.

Skopal sem jamo ne preveč globoko v vlažno zemljo, prijel Remusa s kosom časopisa, da se ne bi morda s čim okužil, in ga vrgel v jamo. Nametal sem prsti in jo z lopato poteptal. Nato sem zapičil palico v prerit kos travnika, da bi približno vedel, kje Remus leži. Lahko da sem nameraval nekega dne izkopati njegove kosti in se poučiti, kakšno je okostje mačka. Ko sem nekaj časa stal ob Remusovem grobu, sem slišal bití uro v zvoniku. Udarila je pet. Hitro sem preplezal plot, skočil na dvorišče in sezul škornje. Nameraval sem iti v kino. Lopato sem položil pod klop ob steni hiše in si nataknil copate, ki sem jih bil pustil na pragu.

Ampak vse to, kar pišem, ni tako. Pišem besede, mislim Remusa, ne vidim pa nobene prave zveze med Remusom in tem, kar sem napisal. Zdi se mi, da je veliko zadev, ki se jih sploh ne da ne tako ne drugače reševati. Maloprej sem pomislil, da s tipkanjem in odbiranjem besed nekako pre-

našam prek tipk pisalnega stroja popoldneve in mačka Remusa tja, kjer edino še lahko je. Zdaj pa imam občutek dreka v ustih. Klavrno. Nemoč in priznanje nemoči. Pa še strahek za tale peklensko ogaben trenutek. Kakšen maček neki! Drek v ustih.

Od tistega večera mačka Remusa nisem nikdar več videl.

Beseda tujih avtorjev

O uporabni vrednosti literature kot blaga

Gerhard
Bauer

Iz nemške revije LiLi (Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik — Časopis za literarno vedo in lingvistiko, 1971), ki šteje med svojimi sodelavci ugledne osebnosti, kot sta Roman Jakobson in Max Bense, prinašamo v prevodu razpravo Gerharda Bauerja o nekaterih socioloških vidikih literature in njenega položaja v današnjem kapitalističnem, pa tudi socialističnem svetu. Avtor, ki očitno izhaja iz frankfurtske šole »kritičnega« marksizma, oplojenega z novo levico, poskuša dosledno uporabiti marksistične pojme za analizo zapletenega položaja literature v moderni industrijski družbi. Razprava odpira pomembne probleme, hkrati je pa poučen primer, kako je marksistična misel, ki želi biti zares dosledna, uspešnejša v konkretni analizi obstoječih razmer, da pa se v iskanju novih rešitev ne more docela izogniti abstraktni, utopični in deklarativni frazeologiji, zlasti kadar jo v tej smeri obremenjuje aktivistični patos nove levice. Kljub temu je pa razprava zanimiv prispevek k osvetlitvi problemov, ki se odpirajo tudi pri nas z večjo vključitvijo literature v tržišče, s komercializacijo založb, avtorjev in tudi bralca.

Pojmovanje literature ali umetnosti sploh kot blaga med drugim blagom danes komajda še koga pretrese, prej se zdi ceneno. Ne moremo zanikati, kaj šele zavreči mnenje, da imajo vsi proizvodi v kapitalističnem gospodarstvu (pa tudi v socialističnem, ki še posluje z denarnim ekvivalentom) blagovni značaj, in sicer v skladu z doseženo stopnjo proizvodne in gospodarske koncentracije. Ne vprašujmo, kaj se v literaturi izmika temu blagovnemu značaju ali kaj mu nasprotuje. Kajti takšno kategorično zanižanje ekonomskih zvez samo prispeva k izmišljanju duhovne neodvisnosti literature, v praksi pa pomaga skrivati materialne interese za nedolžnim videzom ali pa po drugi strani čimbolj izrabljati pisatelje, ki se imajo za avtonomne. Mnogo važnejše je vprašanje, kaj je tisto na literarnem proizvodu, kar mu omogoča, da postane blago; torej katerim potrebam streže in kakšen je njegov odnos do že obstoječih potreb ali do tistih, ki jih je treba vzbuditi. Uporabna vrednost ni nekaj, kar bi lahko preprosto postavili kot nasprotje menjalni vrednosti, čeprav morda menjalna vrednost potiska uporabno v ozadje in jo razglaša za zmeraj manjšo. Vsekakor je uporabna vrednost temelj ekonomskega vrednotenja: proizvoda ne moreš prodati, če si kupci od njega ne obetajo nobene koristi. Samo po sebi se razume, da sodi tudi na videz nekoristna umetniška vrednost kakega pro-